

Скальський Віталій
(Київ)

ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ ПОЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ ПІД ЧАС УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (березень 1917 – квітень 1918 рр.)

Історіографія Української революції 1917–1921 рр. є україноцентричною. Дослідники майже винятково звертають увагу лише на українське національне життя, а процеси серед польської, єврейської, російської громад згадують принагідно. А вони переживали не менш яскраві та драматичні сторінки своєї історії. Невелика кількість досліджень про поляків в Україні у 1917–1918 рр. від радянських видань¹ до останніх дисертацій² не рятують ситуації. Тема національних меншин в Українській революції 1917–1921 рр. потребує подальшої наукової розробки. Дана стаття є спробою фактографічної реконструкції польського руху в Україні у 1917 – початку 1918 рр.

Поляки становили в 1917 р. близько 8 % населення України. Проживали вони, в основному, на Правобережжі та у великих містах³. В соціальній структурі абсолютну перевагу мали великі землевласники. Незначну частку становили підприємці та інтелігенція. Значна кількість поляків була біженцями та евакуйованими разом з промисловими підприємствами з Королівства Польського. Щодо їх кількості існують різні оцінки. Газета «Польський монітор» («Monitor Polski») називає цифру у 119506 біженців-поляків у 9 питомих українських губерніях⁴. Пізніші дослідники називають 250 тисяч⁵ на кінець 1916 р.

1. Польське політичне життя на українських землях у березні – червні 1917 року. Події 1917 р. були сплеском громадянської свідомості. Всі прагнули так чи інакше прилучитись до творення нового державного ладу або ж досягти своїх політичних цілей. Київські поляки 2 березня організували Комітет дев'яти, який мав встановити зв'язок між польськими організаціями. Ініціаторами скликання цього Комітету були Польське товариство допомоги жертвам війни, Центральний громадянський комітет і Товариство добротності. До його складу увійшли Й. Бартошевич, Й. Березовський, В. Хоєцький, З. Хоєцький, В. Дзедушицький, В. Єзерський, Ф. Кжижановський, Ф. Пересвет-Солтан, С. Зелінський⁶. Склад Комітету був переважно ендецьким*, оскільки саме національні демократи становили найпотужнішу польську політичну силу в Україні. До тієї ж групи націонал-демократів, окрім власне ендецької партії, можна зарахувати Польську демократично-незалежницьку групу, Польський демократичний союз, Польське радикальне стронніцтво, а також молодіжні організації «Корпорація», «Полонія», «Філяреція» та Союз польської прогресивно-незалежницької молоді⁷.

Польський соціалістичний рух в Україні був розколотий на декілька частин. Спроба об'єднати його у вигляді Союзу польських робітників натикнулася на неподоланні програмні та корпоративні перепони⁸. Останнє проявилось у спротиві членів Польської соціалістичної партії, які були евакуйовані

* Тобто належав до національно-демократичної партії (ендеції).

в Україну під час Першої світової війни і не вважали за потрібне шукати нових організаційних форм. Без них же соціальна база соціалістичного руху була надто слабкою, щоби витворити якісь стабільні та сильні організації: «польська лівниця не має на Україні ніякої рації існування, - вона являється сильною організацією тільки в Королівстві»⁹. Утворена в березні 1917 р. у Києві Польська робітнича рада¹⁰ великого успіху не мала. Найрадикальнішою лівою організацією була Соціал-демократія Королівства Польського та Литви. Ближче до центру політичного спектру перебувала Польська соціалістична партія (революційна фракція), яка мала осередки в Києві, Харкові, Луганську, Катеринославі, Одесі¹¹. Її очолювали К. Домославський, Я. Лібкінд, В. Корсак. В цілому партія була поміркованою. Хоча, у її київській організації була частина членів, що прагнули до компромісу з більшовиками та боротьби проти Української Центральної Ради.

У Києві, Харкові, Катеринославі, Бердянську, Одесі, Олександрівську, Єлисаветграді існували організації Польської Партії Соціалістичної – лівниці. Очолювали її Б. Івінський, В. Магушевський, Я. Бялогородський. Як і ППС-фракція, лівниця була розколота на пробільшовицький табір та прихильників УЦР¹².

Зорганізувавшись, поляки зайняли «прихильне становище щодо нового уряду»¹³. На засіданні Ради 4 березня 1917 р. С. Зелінський заявив, що «на зборах польських організацій, а також обласного товариства, яке об'єднає 39* польських організацій, вирішено увійти в контакт з Радою громадських організацій. З цією метою обрано комітет з 9 осіб, який буде координувати свої дії з Радою громадських організацій»¹⁴. Представники Комітету дев'яти – Ф. Кжижанівський та С. Зелінський – були направлені до Київської міської ради об'єднаних громадських організацій. С. Зелінський увійшов до Виконавчого Комітету Ради та обійняв посаду скарбника¹⁵. Згодом це представництво було збільшене до п'яти місць в Раді та чотирьох – у Виконавчому Комітеті. Той же С. Зелінський став членом спеціальної комісії з організації міської міліції¹⁶. Коли 16 березня у Києві було засновано головний адміністративний колегіальний орган губернії – Київська губернська рада громадських організацій, до її складу увійшли два представники від польської організації¹⁷. Ними стали З. Хоєцький та Б. Перро. Також двоє поляків увійшли до складу Київської повітової ради громадських організацій¹⁸. Аналогічні представництва поляків виникли в інших містах, повітах та губерніях¹⁹.

Тобто, поляки, як і українці, не відмовлялись від участі в розбудові революційної Росії і виступали активними прихильниками демократії. Поляки цілком усвідомлювали свій статус меншості в Україні, проте інтереси їх історичної батьківщини вимагали боротись за якнайбільшу польську присутність (насамперед, політичну) на цих землях.

Прагнучи створити більш правомочне польське представництво, Комітет дев'яти 6 березня 1917 р. скликав з'їзд всіх польських громадських організацій. На нього прибули делегати 39 організацій та громад Києва, Київської, Волинської та Подільської губерній. З'їзд створив Польський Виконавчий Комітет Об'єднання польських організацій (пізніше отримав назву Польський Виконавчий Комітет на Русі). До його складу увійшли: Й. Бартошевич (голова), С. Хоєцький, І. Пересвет-Солтан, В. Дзедушицький, К. Домославський, С. Єзерський, М. Баранецький, С. Березовський, К. Бнінський, В. Хоєцький,

* В тексті документу помилково вказано «79».

Р. Кноль, Ф. Кжижановський, Б. Перро, М. Вільчинський, С. Зелінський, С. Каліновський, М. Міцкевич, К. Валігурський²⁰.

У своїй інструкції №1 ПВК окреслив своє бачення становища польського суспільства в Україні: «Поляки на Русі є тубільним населенням, історично зв'язаним з Росією... Як відвічні, гаряче цей край люблячі громадяни, поляки разом з іншими національностями мають право турбуватися про майбутнє Русі... Поляки можуть і мають щиро разом з іншими працювати для добра вільної України... Поляки як один з творчих чинників в цьому краї повинні мати своїх представників в усіх органах влади, що працюватимуть в цьому краї»²¹. В розвиток своїх прагнень брати участь в управлінні, ПВК в повному складі разом з делегатами Центрального громадянського комітету відвідали Київський міський виконавчий комітет Ради об'єднаних громадських організацій та передали 6000 карбованців (в тому числі 3000 – від ЦГК) як пожертву на облаштування звільнених політв'язнів²². ПВК також взяв участь у зустрічі міністра О. Керенського під час його приїзду до Києва.

Структурно ПВК складався з відділів внутрішніх справ, зовнішніх справ, освіти, фінансів, комісій у справах в'язнів та депортованих поляків, аграрної та ліквідаційної, а також секції польської міліції²³.

Відділ внутрішніх справ очолив С. Єзерський. За його ініціативою у складі відділу було створено організаційну, реєстраційну, пресово-інформаційну та статистичну секції.

Одним із способів самоорганізації секторів громадянського суспільства, в тому числі за національною ознакою, було складання списків приналежних до тієї чи іншої суспільної групи. Закон Центральної Ради «Про національно-персональну автономію» від 9 (22) січня 1918 р. передбачав поіменно реєстрацію членів Національних Союзів, що мали виступати формою організації національних меншин в Україні. Цілком можливо, що саме від поляків, які були серед ініціаторів та авторів закону, походила ця ідея. Ще влітку 1917 р. статистична секція Відділу внутрішніх справ ПВК розпочала перепис польського населення в Україні, який планувалося завершити протягом двох тижнів. На ці цілі ПВК виділив 5000 рублів. Переписні картки було розіслано по більшості повітів (за винятком двох), проте з технічних причин відведеного на перепис часу не вистачило. Частково ПВК використовував результати місцевих загальних переписів населення²⁴.

Пресово-інформаційна секція займалася поширенням інформації про діяльність ПВК, а також збором газетних матеріалів, відозв, оголошень як в Києві, так і в регіонах. Ця робота була особливо важлива в умовах підготовки та проведення різних виборчих кампаній.

Реєстраційна секція мала на меті укладення переліку всіх польських товариств, спілок та політичних угруповань. Станом на 15 червня секція мала інформацію про 127 товариств та спілок. З них, в Києві діяли – 55, на Поділлі – 23, на Волині – 19, в решті українських губерній – 20, з інших територій колишньої Російської імперії – 10. Крім того, зафіксовано існування ще 43 польських та змішаних товариств, які, однак, не подали детальніших відомостей про себе. За характером діяльності ці організації поділялися: Відділи Польського товариства допомоги жертвам війни та подібні до них – 52; професійні – 18, громадські – 14, політичні – 10, культурно-освітні – 10, добродійні – 10, молодіжні – 6, спортивно-гімнастичні – 2, економічні – 2, інші – 10.

ПВК почав формування своїх місцевих органів – комісаріатів, які репрезентували польське населення. Цю роботу здійснювала Організаційна

секція. Всього комісаріати виникли в 30 повітах та 11 містах. У Подільській та Київській губерніях кандидатів на посади комісарів висували місцеві польські виборчі комітети. На Волинь двох губернських комісарів призначив ПВК. Тимчасові комісари повинні були скликати Ради для виборів постійних комісарів²⁵. При комісаріатах створювалися виборні ради з трьох – п'яти осіб. Одночасно розпочато організацію польської міліції «на випадок розрух та анархії». Однак, невдовзі, на інструкційних з'їздах комісарів було вирішено відмовитися від формування міліційних підрозділів в селах, створюючи їх лише у містах²⁶.

За схемою «рада – комісаріат» поляки організували своє громадське життя у більшості українських регіонів у складі Росії. Винятком став лише Звенигородський повіт Київської губернії. Там місцеві поляки створили дещо відмінну систему самоврядування. Проте, ПВК вирішив не змінювати організації звенигородських поляків. За рішенням ПВК «перед початком кожної важливої роботи повітові і міські комісари скликаються губернським комісаром на інструкційні з'їзди»²⁷. Такі з'їзди неодноразово відбулися в Києві та Вінниці.

У житті поляків важливу роль відіграє церква. Поляки є одними з найбільш набожних націй. Розуміючи це, ПВК звернувся до керівника Луцько-Житомирської римо-католицької дієцезії єпископа І. Дубовського з проханням про допомогу. У відповідь єпископ видав відозву до католицького духовенства щодо роботи на користь польської спільноти²⁸.

Окремі громадські організації ставали підрозділами ПВК, органічно вливаючись до його структури. Відділ внутрішніх справ ухвалив створити аграрну секцію. Рада землевласників звернулася з пропозицією надати їй функції новостворюваного органу. ПВК постановив визнати президію Ради землевласників аграрною секцією, підпорядкував її безпосередньо собі і уповноважив опрацьовувати всі матеріали в аграрній справі та надавати пропозиції на пленум ПВК. Аналогічно виникла Ліквідаційна секція ПВК. Товариство опіки над пам'ятками історії звернулося до Ліквідаційної комісії у Петрограді з приводу повернення у власність поляків релігійних споруд у Бердичеві. Виявилось, що в Києві необхідно створити представництво Ліквідаційної Комісії, і Товариство опіки над пам'ятками історії висловило готовність бути таким. Тож ПВК надав Товариству статус Ліквідаційної секції.

Координацією відносин з органами влади, українськими та іншими організаціями займався Відділ зовнішніх справ ПВК. У відносинах поляків з українцями помітною є взаємна прихильність, особливо на початку Української революції. В цей час у ПВК склалися досить непогані стосунки з українським національно-визвольним рухом, хоча в уяві поляків ««Вибух України» був чимось засліплюючим і дивним»²⁹.

На засіданні 8 березня 1917 р. ПВК ухвалив, що «поляки, стоячи на ґрунті самовизначення всіх народів, піддержують їх стремління до народнього і політичного розвитку»³⁰. В розвиток такої позиції 18 березня 1917 р. ПВК надсилає до Центральної Ради листа: «... простягаєм до Вас руку, Браття Українці, як до найближчих сусідів нашої рідної землі... По нашим силам допоможем Вам до розвою Вашого народу, для добра України, яку щиро бажаєм бачити просвіченою і щасливою»³¹. Коли ж українці влаштували національну маніфестацію у Києві (19 березня), її від імені ПВК привітав Й. Бартошевич: «ми нині віримо, що свобода засвітилася для всіх нас, що розпочалися кращі

дні для вас і для нас, що будуть вони початком нашої щирої згоди і братерства і що будемо працювати у згоді для добра України, яка однаково нам з вами дорога, вам і нам близька»³². Аналогічний характер мало привітання делегації ПВК у складі Й. Волошиновського, В. Дзедушицького та С. Єзерського Всеукраїнському національному конгресові (6 – 8 квітня 1917 р.). Крім них, на конгресі був присутній представник від Польського соціалістичного гуртка у Києві³³.

Як бачимо, поляки підтримували прагнення українців до самовизначення. Навряд чи це йшло від якогось альтруїзму польського населення чи їхньої надзвичайної відданості ідеям свободи та справедливості (хоча й це могло мати місце в умовах загального піднесення після Лютневої революції). На нашу думку, польські діячі усвідомлювали, що в українській державі (чи то незалежній, чи то автономній частині ширшої федерації) вони матимуть більший вплив на політичне чи економічне життя, аніж у російській багатонаціональній (а то й мононаціональній, коли б українці не були б визнані окремим етносом), але не федеративній державі. Тож поляки були щиро прихильними до української справи виходячи із власних інтересів.

Для порівняння наведемо кілька висловів росіян: «Нам тяжко буде, якщо Київ з матері міст руських стане розсадником українського відщепенства»³⁴, «не можемо не визнати гасло термінового впровадження автономії в життя ... невчасним, і таким що викличе тільки велике протистояння між різними громадськими угрупованнями»³⁵, «вона [Центральна Рада. – В.С.] доб'ється свого, отримає жадане – владу і гроші – і тоді розпочне «українізувати» український народ і тероризувати народи «неукраїнські»»³⁶. Різниця у ставленні до українців очевидна. Поляки швидше розуміли потреби українців, адже перебували у подібному пригніченому становищі, тоді як свідомість росіян повністю була охоплена імперськими стереотипами. У той же час у поляків час від часу можна було помітити шовіністичні нахили щодо українських земель. Так, газета «Клоси Українські» назвала українців нацією Володимирів Святих та Ярославів Мудрих, а українську мову – мовою Шевченків, Падурів та Франків. У даному випадку є цікавими ті епітети, за допомогою яких поляки описують свій образ України. Для них немає сумніву в українськості великих князів київських, чого так наполегливо не бачили росіяни. В той же час мова асоціюється з іменами Тараса Шевченка, Івана Франка та Тимка Падурі*. Т. Шевченко був найяскравішим символом українського руху. Якщо у 1917 р. будь-хто прагнув знайти прихильність серед українців, слід було звертатися до авторитету Т. Шевченка. А от І. Франко, і в більшій мірі Т. Падура були символами польсько-українського зближення і навіть єдності. Вони були до певної міри відповідником російсько-українського М. Гоголя. Тож не дивно, що у боротьбі за Україну поляки використовували ці імена.

Українська Центральна Рада не забарилася задекларувати своє ставлення до польської громади, що проживала на території України. Воно теж є позитивним: всім, хто «визнає український народ господарем української землі і прагне йти з ними разом як вільні з вільними та рівні з рівними»³⁷ УЦР обіцяє визнання політичних та громадянських прав. Як зазначає О. Калакура, «керівники польського руху на Україні, вболіваючи за відродження Польської держави, солідаризувалися з українськими національно-визвольними змаганнями, вбачали в них могутній фактор повалення централізованої Російської імперії»³⁸.

* Українсько-польський поет, свої твори писав українською мовою, але латинським шрифтом.

Проте до Центральної Ради представники ПВК через свою несоціалістичність не увійшли.

Крім українців, поляки мали приязні стосунки із чехами та словаками. Й. Бартошевич був запрошений на відкриття Чехословацького з'їзду в Києві, де виголосив промову. Представники ПВК зустрічалися з французькими політиками А. Тома та Е. Вандервельде, що приїжджали до України³⁹. Вітальними листами ПВК обмінявся з київським білоруським товариством «Зорка»⁴⁰.

Значну увагу польські діячі зосередили на освіті, ліквідації неписьменності, підготовці вчителів для новостворюваних шкіл та гімназій з польською мовою викладання, а також на виданні польських книжок та газет⁴¹. Відділ освіти ПВК очолив професор С.Каліновський. Відділ збирав інформацію щодо освітніх потреб поляків, кількості дітей, що прагнули вчитися польською мовою, кількості польських вчителів тощо. З метою забезпечити потребу у вчителів ПВК вирішив відкрити безкоштовні літні восьмитижневі курси, восени - вчительську семінарію і тримісячні підготовчі курси. На літні курси в Києві записалися 43 особи, приступили до занять 36, з них 7 перебували на утриманні, за що були зобов'язані працювати в школах за вказівкою ПВК. Аналогічні курси відбулися в Полонному. За рішенням вчительського віче (5 квітня 1917 р.) та при підтримці ПВК, активісти Об'єднання польських учителів читали лекції з польської мови, історії та літератури для учнів-поляків російських шкіл, підготували програми для різних типів шкіл. Крім того, здійснювалися заходи по боротьбі з неписьменністю, утворювалися бібліотеки, а також утворено товариство «Польська Мати» (аналог української «Просвіти»). До складу відділу було кооптовано професора Г.Улашина, який зайнявся справою впорядкування польського правопису. 18 березня 1917 р. в Києві було відкрито Польські вищі наукові курси, викладачами яких стали Й. Абрамовичівна, Й. Бартошевич, Ч. Бялобжеський, А. Біліна, Ф. Дрогошевський, Е. Дуніковський, С. Грабський, Л. Яновський, Г. Якубаніс, С. Каліновський, В. Клінгер, С. Новачек, В. Новодворський, Ф. П'ясецький, В. Перетятковичівна, В. Шумовський, Б. Шишковський, Й. Талько-Грицевич, М. Третер, Г. Улашин, Й. Вільчинський. Восени 1917 р. в Києві мали розпочати роботу 6 польських початкових шкіл, хоча станом на 3 вересня до них записалося лише 26 дітей⁴². Виникло також питання у зв'язку з визнанням посвідчень про закінчення польської школи при вступі до вищих навчальних закладів. Оскільки закон визнавав лише посвідчення з російської школи, то випускники-поляки не мали шансів продовжувати навчання і здобути вищу освіту. Тож ПВК звернулася до вчених рад Університету св. Володимира, Вищих Жіночих Курсів, Політехніки, Торгового та Медичного Інститутів, які ухвалили рішення приймати на навчання випускників польських шкіл.

Така енергійна робота дала підстави Г.Яблонському стверджувати: «відділ освіти ПВК був справжнім міністерством незалежної нації, так ніби в Україні не було вже жодної державної влади, ніби не тільки Росія, але й Україна належала вже до минулого»⁴³. Співзвучними є його оцінки діяльності всього ПВК.

2. Польський з'їзд на Русі (18 – 24 червня 1917 р.). Від 18 до 24 червня в Києві відбувався III Польський з'їзд на Русі – найбільший польський форум в Україні 1917 р. На нього прибули 434 делегати від 170 організацій. Перед відкриттям з'їзду в костелі св. Олександра було відправлено богослужіння. Сам з'їзд відбувався в залі польського товариства «Огніво». На голову з'їзду були висунені З. Грохольський та С. Пфаффіус. У результаті голосування

З. Грохольський отримав 232 голоси, а його суперник – 197. З невеликою перевагою більшість отримали помірковано-консервативні сили.

Звіт про діяльність відділу зовнішніх справ ПВК оприлюднив Й. Бартошевич. Він, підсумовуючи доповідь окреслив керівну лінію в діяльності ПВК, яка зосереджувалася навколо трьох питань: 1) польські справи поза теренами Русі; 2) стосунки поляків із загальнодержавними організаціями та органами влади та 3) відносини поляків з іншими націями в Україні. З першої проблеми з'їзд висловився на підтримку консолідаційних прагнень ПВК. Щодо другої – визнав, що «після ліквідації національних обмежень, в момент початку творчої праці всіх національностей [ми, поляки, - В.С.] повинні не відокремлюватися, а допомагати іншим в організації нового життя на засадах загальної свободи»⁴⁴. Щодо інших націй поляки висловилися за «спільну працю і співжиття»⁴⁵.

Звіт відділу внутрішніх справ ПВК, виголошений С. Єзерським викликав чимало запитань. В ході обговорення було чіткіше окреслено коло повноважень польських губернських комісарів та їх відповідальність перед Радою. Польські губернські комісари були визначені як представники інтересів поляків у загальногубернських інституціях. Загалом, для 1917 р. характерним був поділ суспільства за певними ознаками (ідентичностями). І кожна самоідентифікована група намагалася витворити свої органи, свої представництва. Так виникли або були зреформовані українські, польські, єврейські, білоруські, вірменські, литовські ради та комісари (за національною ознакою), а також селянські, робітничі, солдатські, офіцерські ради (за соціальною ознакою). Чи могла бути одна й та ж особа в кількох радах, наприклад, в українській та селянській, – потребує додаткового дослідження. Але, на перший погляд, скидається на те, що межі між різними ідентичностями були доволі чіткими. Приклад члена виконавчого комітету Київської ради робітничих депутатів І. Фіалека, який позиціонував себе поляком, але робив це лише для ілюстрації «інтернаціоналізму» більшовицької партії, а не через власні національні почуття, показує яких зусиль необхідно було докласти для подолання межі між національною та соціальною ідентичністю.

Коло людей з однаковою ідентичністю було замкнутим. Увійти до нього було не так вже й просто. Польська громадськість практично не визнавала «своїми» лівих радикалів польського походження, позаяк їхня превалююча ідентичність була соціальною. У першу чергу вони були робітниками, а потім – поляками. І дуже мало залишалось місця для усвідомлення себе жителем (а, згодом, і громадянином) України. Аналогічно «чужими» для більшовиків (найрадикальніших носіїв соціальної ідентичності, для яких національна приналежність не мала жодного значення) були ті, хто надавав перевагу національній ідентичності («українець», «поляк», «єврей») перед соціальною («робітник», «селянин», «солдат»).

Вихід такої «уявленої спільноти» («поляки на Русі», «українці», «робітники») не був якимось юридичним актом, а лише зміною у самосприйнятті та самооцінці. До «бунтарів», «зрадників», «відщепенців» міг бути застосований «лише моральний примус»⁴⁶. Формально це виглядало як виключення з громади. Кожна така уявлена спільнота намагалася утворити власне внутрішнє самоврядування відповідно до своїх уявлень про справедливість. Водночас, такі «внутрішні уряди» не претендували на владу над усім суспільством, а мали повноваження лише в межах певної групи. Виняток становили більшовики, які прагнули перетворити самоврядування своїх ідентифікованих груп – ради робітничих, селянських та солдатських депутатів – на загальнодержавний орган.

Поляки ж вважали цілком достатнім існування лише самоврядування польської спільноти. Формування загальнодержавних органів влади мало відбуватися за волею всіх громадян, незалежно від їх домінуючої ідентичності.

Під час дискусії також було порушене питання про використання назви «Русь» чи «Україна». Поляки підійшли до цієї справи формально, вирішивши дочекатися політичних змін і надання назві «Україна» офіційного статусу. Їх спонукала до цього щира переконаність у «кресовому» характері українських земель. Для польської свідомості території, які ми називаємо Україною, є Руссю – однією із провінцій Польщі. В. Липинський (польськокомуністичний український католик) свого часу писав: «в Польщі «Русь» стала врешті-решт назвою «провінційності» давньої Речіпосполитої, деякою локальною відміною «єдиною» від часу Конституції 3 травня на цілій території Речіпосполитої польської нації»⁴⁷. Тож як і росіяни, поляки розглядали Україну своєю землею. В польській публіцистиці чи спогадах відчувається патерналістські настрої щодо українців, які, начебто, «не готові до самостійного урядування».

На засіданні 20 червня було заслухано звіт про роботу Економічної комісії. ПВК було доручено організувати спеціальний відділ, який би займався створенням і популяризацією кооперативів, у тому числі кредитно-ощадних кас, а також зайнятися постачанням продуктів до міст, створити мережу дешевих їдалень, організувати «Польські Доми» – центри польського економічного та культурного життя, скликати з'їзд польських економічних діячів⁴⁸ тощо.

Звіт Політичної Комісії, виголошений її головою Й. Бартошевичем, був заслуханий 21 червня. Комісія надіслала вітання Тимчасовому Урядові, підтримала ухвалу Польського сеймового кола щодо мети польської нації – державної незалежності з виходом до моря, висловила подяку Тимчасовій Державній Раді та Міжпартійному Коалу за їх роботу з відродження польської державності, а також привітала рішення з'їзду поляків-військових щодо створення окремих польських частин у складі російської армії. З приводу ставлення до українського визвольного руху з'їзд висловився на його підтримку, зауваживши про права польської меншини в Україні. За ініціативи В. Недзвєцького було також ухвалено заклик «припинити суперечки... і єднатися в ім'я добра для Польщі»⁴⁹. Схоже, автор резолюції став свідком суперечки на засіданні Політичної Комісії щодо обсягу повноважень ПВК. Створений на з'їзді блок демократичних груп висловився за обмеження компетенції ПВК місцевими справами і цілковите підпорядкування та невтручання у діяльність загальнопольських організацій. Натомість більшість Комісії виступала за діяльність «у згоді з виразною волею більшості народу і якнайтіснішому порозумінні з милою Польщею»⁵⁰. Демократи, будучи прихильниками Державної Ради, побоювалися створення ще одного центру відродження польської державності – у Києві, який протистоятиме вже існуючим, а тому пропонували не піднімати політичних питань. Комітет, навпаки, прагнув заявити про потреби польського населення українських губерній. Сторони одне одного не почули. Голосування показало, що більшість з'їзду підтримує Комітет. Після підрахунку голосів та оприлюднення результатів, один із лідерів демократів – Р. Кноль заявив, що ухвалене рішення «загрожує в цей історичний момент досягненій національній єдності, звільняючи польський загаль в Україні від синівського послуху у національних польських справах національному урядові, який творить незалежну польську державу»⁵¹. До протесту впродовж двох днів приєдналося близько 100 осіб. Таким чином, єдність польського руху була порушена. Про це засвідчив виступ представника ППС К. Домославського. Він

заявив про неможливість перебування репрезентованої ним ППС у складі ПВК, який «є блоком буржуазних партій»⁵². У наступних постановах з'їзд висловився за консолідацію польського суспільства та встановлення «західноєвропейських цивілізованих засад свободи». Цим поляки підтвердили свою переконаність у власній цивілізаційній місії на українських землях, хоча більшість їх населення мала іншу думку з цього приводу.

Під час дискусій С. Грабський вжив декілька різких висловів щодо лідерів Державної Ради О. Ледніцького, О. Бабяньського та Є. Старчевського. Це образило представників блоку демократичних груп, і вони покинули з'їзд. Їх підтримала фракція ППС⁵³ та представники Товариства прогресивно-незалежницької молоді «Корпорація»⁵⁴. Водночас, частина прихильників блоку демократичних груп залишилася у залі, про що склала відповідні заяви.

Протягом 22 червня тривали консультації щодо можливості повернення демократів на з'їзд. Останні висунули вимогу переобрати президіум з'їзду, в тому числі і голову, та керівника Політичної Комісії, а також зняти з порядку денного питання про утворення польського війська⁵⁵. Голова з'їзду З. Грохольський та керівник Політичної Комісії Й. Бартошевич оголошують про свою відставку. Однак з'їзд її не приймає, а умови повернення блоку демократичних груп відкидає. З'їзд приступив до подальшої роботи, тим більше, що формальний кворум зберігся. Розкол на з'їзді був проявом боротьби між Державною Радою та Міжпартійною Радою на загальнопольському рівні. Демократи виступали прихильниками Державної Ради, а ендеки – Міжпартійної Ради. Навіть перед організацією з'їзду обидві сторони вдалися до створення фіктивних організацій⁵⁶, як, зрештою, то робив свого часу, на початку березня 1917 р., і В. Антонович, коли, намагаючись отримати соціал-демократичну більшість у Центральній Раді, вимагав представництва церковним хором⁵⁷.

На з'їзді було ухвалено документ під назвою «Закон польського народу на Русі». Він передбачав створення Польського Згромадження (виборного представницького органу поляків) з чітко окресленими способом виборів, функціями, виконавчими та місцевими органами, а також встановлено податок на осіб польської національності, яким мав розпоряджатися ПВК.

Питання про відносини з українцями не було складним. Поляки визнавали право українців на свободу, а себе почували меншістю на українській землі. Постанова з цього приводу говорить: «З'їзд гаряче вітає прагнення української нації до політичного визволення і засвідчує, що поляки, будучи корінними жителями цієї землі, готові співпрацювати у творенні основ власного життя української нації із забезпеченням прав меншості польської нації в Україні»⁵⁸. Й. Бартошевич обгрунтовуючи цю резолюцію, сказав: «ми справді є меншістю, але гаряче любимо цей край, і маємо рівні права господарювати у ньому»⁵⁹. Резолюція була ухвалена одноголосно під довготривалі оплески.

Відмінними від українських були погляди поляків на вирішення земельного питання. Вони знайшли відображення у відповідних постановах з'їзду. Так, поляки виступили проти ліквідації права власності на землю, яке є «необхідним для розвитку суспільства»⁶⁰, а також проти заборони продажу землі. Польське суспільство метою аграрної реформи бачило ліквідацію малоземелля та безземелля та піднесення економічного та культурного рівня селян. У цілому, земельне питання не викликало таких гарячих дебатів, як це було у випадку з українськими селянськими з'їздами. Справа у тому, що українські поляки були, в основному, великими землевласниками, а кількість поляків-селян, невдоволених існуючим земельним устроєм – надзвичайно малою.

Наприкінці з'їзду було обрано новий склад ПВК на Русі. Його членами стали В. Дзедушицький, С. Смульський, В. Хоєцький, Ю. Анджеєвський, Я. Ліпковський, Й. Пересвет-Солтан, Й. Бартошевич, Ю. Дубіцький, Ф. Пуласький, Г. Вільчинський, С. Зелінський, С. Єзерський, А. Садовський, А. Доманський, Б. Мосєвіч, Р. Бнінський, З. Березовський, М. Ольховський, К. Волінський, П. Гутовський, Р. Малішевський, Є. Модзелевський, Т. Турковський, Годлевський, Р. Василевський. Тепер у ньому не було представників демократів та соціалістів. Українці перестали сприймати ПВК як репрезентанта усєї польської людності, хоч він і претендував на такий статус. Центральній Раді політично вигідніше було співпрацювати із «соціалістичним» блоком демократичних груп, аніж із «буржуазним» ПВК. Як партію розуміли тепер ПВК і та частина поляків, представники яких покинули з'їзд 22 червня. Власне згадуваний блок демократичних груп став основою для нової політичної партії - Польського демократичного централу, що його було утворено 23 червня 1917 р.⁶¹. До керівництва ПДЦ увійшли Є. Старчевський (почесний голова), С. Стемповський (голова), М. Міцкевич (віце-голова), Р. Кноль (віце-голова), М. Баранецький, Ф. Цьонглінський, Ю. Флях, Ч. Янушевський (скарбник), С. Корицький, М. Недзельський (секретар), В. Рудницький, К. Рожневич, М. Скоковський, Л. Смульський, К. Валігурський, Я. Урсин-Замараєв⁶². Пресовим органом ПДЦ стали «Національна газета» («Газета народова»), згодом перероблена на «Національний голос» («Глос народовий»), а також «Польський демократ»⁶³.

3. Поляки у Центральній Раді. Одночасно зі з'їздом Центральна Рада утворює Комісію в справі проекту поповнення національного складу УЦР представниками народів, що живуть в Україні в меншості⁶⁴. Якщо з'їзд і не був причиною прийняття такого рішення, то принаймні, посприяв йому. Таким кроком ЦР прагнула перетворитися із органу винятково українців (як окремого етносу) на орган усіх жителів потенційної Української автономії. Ставши виразником волі населення питома українських губерній, Центральна Рада отримувала вагомий аргумент для переговорів із Тимчасовим Урядом. У згаданій комісії поляки отримували 2 місця, причому 1 – обов'язково для соціалістів. ПВК, претендуючи на повне представництво інтересів поляків, не визнавав права лівих польських угруповань, що не підкорялися йому, брати участь у переговорах з українцями. А оскільки ЦР наділила польську ліву частину окремим місцем, то і з нею ПВК відмовився співпрацювати. Таким чином на 2 місця у комісії претендували 3 партії: ПДЦ, ППС-лівиця і ППС-фракція. Представниками поляків у Комісії було обрано В. Матушевського (заступник – Б. Івінський) від ППС-лівиці та В. Рудницький (заступник – Ю. Почентовський) від ПДЦ. Ображена ППС-фракція написала лист до ЦР і виторгувала собі кілька місць в обхід Комісії⁶⁵.

Усього поляки отримали в Центральній Раді 20 місць, які розподілили між обома фракціями ППС, ПДЦ та ПВК⁶⁶. Проте внаслідок внутрішніх протиріч між партіями було зайнято лише 11 місць. Головні групи польської меншості не співпрацювали між собою. Через це поляки не мали авторитету в очах української влади⁶⁷. ПВК не погодився із наданням місць у ЦР польським лівим організаціям і активно протидіяв цьому. Насамперед, було опубліковано відозву зі словами «польська нація не має нині представництва в Українській Центральній Раді та її Виконавчому Комітеті, яке висловлює волю національного польського загалу»⁶⁸. Також, ПВК надіслав до Петрограду телеграму, що член делегації ЦР на переговорах із Тимчасовим Урядом щодо

автономії України, заступник з польських питань Генерального секретаря з національних справ М. Міцкевич не є представником усіх поляків⁶⁹. Цим підважувалися позиції ЦР у цілому. Проте, і антиукраїнським ПВК не був. Просто, будучи прихильним до ідеї національно-персональної автономії, коли кожна націю перед загальнодержавними органами мають представляти єдиний орган самоврядування цієї нації, ПВК не міг допустити наявність кількох репрезентантів польського населення. Крім того, ПВК мав підтримку більшості польського населення Київської, Подільської та Волинської губерній. Тож, відповідно до демократичних норм, саме ПВК мав представляти поляків у ЦР. Проте, це був 1917 рік, і великі землевласники та консерватори легко позбавлялися прав, виходячи із революційної доцільності.

У складі Генерального секретаріату було створене Генеральне секретарство з національних справ із трьома віце-секретарствами по одному для кожної великої національної меншини (росіян, євреїв та поляків). Віце-секретарем із польських справ став М. Міцкевич (неформальним керівником установи, який контролював усі справи, був Є. Старчевський, що з якихось причин волів не брати офіційної участі у роботі віце-секретарства). Заступником віце-секретаря та керівником загальної канцелярії був Р. Кнолль. Відділ загальних справ очолив Я. Старчевський, економічно-кооперативний відділ – З. Петкевич, відділ освіти – С. Каліновський. Організація віце-секретарства тривала досить довго. Повноцінно воно запрацювало лише у жовтні 1917 р.⁷⁰

Співробітниками відділу освіти були Л. Грохольський, Г. Улашин (член ПВК і прихильник примирення між двома польськими політичними течіями), Г. Юзефський, В. Гюнтер і Б. Івінський. При відділі було створено Раду у справах освіти. Проте, робота відділу була швидше теоретично-паперова⁷¹.

Робота загального відділу зводилася до спроб захищати осіб польського походження від реквізицій та погромів. Віце-секретарство видало величезну кількість документів, що засвідчували культурну та мистецьку цінність тих чи інших маєтків. Причому, робилося це без жодного аналізу їх дійсної цінності. Таке масове фабрикування документів призвело до нівеляції самого поняття пам'ятки⁷². Селяни бачили, що пам'яткою називають всі маєтки, і перестали довіряти документам чи свідченням про історико-культурну цінність того чи іншого господарства чи будівлі. Тож розграбованими тепер були і справжні пам'ятки, і ті будівлі, що привласнили собі такий статус. До того ж зникала довіра до влади у вигляді Української Центральної Ради, яка, на думку селянина, захищала землевласників, надаючи їм охоронні документи.

Паралельно із Віце-секретарством продовжував свою роботу ПВК. Він мав як мінімуму дві переваги. По-перше, його визнавала за свою владу переважна більшість поляків українських губерній. По-друге, ПВК мав мережу губернських та повітових представництв (комісарів і рад при них). Крім того, ПВК збирав на свою користь податок зі «свідомих» поляків. На Вічі народів, що відбулося у київському цирку 29 листопада (12 грудня)⁷³ саме ПВК виступив від імені усіх поляків⁷⁴.

Таким чином, польська меншина мала дві форми автономії на українських землях. Перша – через легітимізоване державою, але маловпливове Віце-секретарство з польських справ у складі Генерального Секретаріату. Друга – через ПВК, який був по суті державою у державі, зі своїми місцевими органами, податковою системою та збройними силами. При цьому зовсім не простим було питання про підпорядкування поляків Центральній Раді. Пересічний поляк на українських землях не завжди був готовий коритися українській владі, якщо

мав до своїх послуг ріднішу польську владу. В такий спосіб обмежувався суверенітет і без того куцої української автономії. Водночас, це не було підіграванням Росії у її боротьбі проти українського проекту, хоча й шло їй на користь.

Осінь 1917 р. – це час радикалізації селянського руху. Не отримавши довоогоочікуваної землі, селяни починають самостійно відбирати її у великих землевласників. Спочатку це супроводжувалося постановами сільських сходів, рішеннями земельних комітетів. Проте, невдовзі набрало погромницьких форм. Ускладнювало ситуацію масове дезертирство з фронту та більшовицька агітація, особливо після проголошення ленінською Радою Народних Комісарів декрету про землю, яким селянам було дозволено відбирати землю. Цим рішенням скористалися найбільш бідні, безземельні селяни. Жертвами ставали ті, хто на їх думку, мав надлишок землі. Національно свідомих та відносно заможних селян (до таких ми відносимо всіх, що мали хоч якийсь шматочок земельної ділянки) стримували помірковані рішення Центральної Ради із земельного питання. Тож погроми починалися як соціальний рух. Досить швидко виявилось, що багато великих землевласників є поляками. Народився стереотип – «поляк, значить - пан». Заклики «Бий пана!» та «Бий поляка!» мали ідентичне значення та соціальний зміст. Проте, основними ініціаторами погромів були не селяни, а солдати, що утікали з фронту. Їх поведінка була швидше кримінальною, асоціальною, аніж мала на меті встановлення уявної справедливості. Про це свідчить промова представника ПДЦ у Центральній Раді В. Рудницького: «шайки солдатів, дезертирів і розбійників, а подекуди частково і місцеве населення грабують і вбивають невинних людей»⁷⁵.

Напруга у відносинах між українцями та поляками досягла свого апогею з проголошенням Центральною Радою 7 листопада 1917 р. III Універсалу. Питання, яке стало причиною загострення відносин була земельна реформа: «...Віднині на території Української Народної Республіки існуюче право власності на землі поміщицькі та інші землі нетрудових хазяйств сільськогосподарського значення... касується...»⁷⁶. Оскільки поляки були чи не найбільшми землевласниками, то їх не могла не обурити спроба ліквідації власності на землю. У тих умовах окремі польські угруповання почали висловлювати негативне ставлення до української автономії. Відразу після голосування по III Універсалу В. Рудницький виступив із заявою про складання із себе повноважень члена Центральної Ради, оскільки «... руйнуючи добробут великого числа поляків, виселяючи їх з тих місць, де вони жили, новий акт позбавляє їх можливості скористуватись своїми правами під час виборів до Російських та Українських Установчих Зборів»⁷⁷. Обґрунтування цієї заяви було надзвичайно слабким. По-перше, через втрату права власності на землю поляки-землевласники не мусили покидати місце проживання. По-друге, їхні виборчі права III Універсал жодним чином не обмежував. Тож, В. Рудницькому та презентованому ним ПДЦ, а ширше і більшості польської громади, йшлося, насамперед, про збереження приватної власності на землю. Представник ППС-лівіці Б. Івнський гостро відреагував на цю заяву: «так само і ми зробили б з польською шляхтою і з польськими поміщиками»⁷⁸. Польська соціалістична партія (революційна фракція) прийняла з цього приводу спеціальну декларацію: «...земельна реформа в Україні, касуючи приватну власність на землю, тим самим руйнує економічні підвалини життя великого числа поляків, здавна осілих в Україні, існування котрих через особливий склад польського громадянства в Україні економічно було тісно зв'язане з польською буржуазією...»⁷⁹. Віце-

секретар з польських справ М. Міцкевич подав у відставку, щоправда, за кілька днів, після роз'яснень з приводу земельної реформи, відкликав її і продовжив свою роботу. 22 листопада у газеті «Дзеннік Кійовські» з'явився протест проти III Універсалу, підписаний великою кількістю польських організацій⁸⁰. У своїй більшості поляки негативно поставилися до земельної реформи ЦР.

Деякі польські землевласники з метою зберегти за собою землю вирішили оголосити себе підданими Польщі⁸¹. У випадку конфіскації їх власності вони звертались за допомогою до польського корпусу, який формувався з частин австро-угорської армії і базувався в районі Вінниці: «... міністр [військових справ Жуковський] заявив, що з ними військові власті попередю ще склали були особливі умови, щоб ці легіони не робили ніяких самочинних реквізицій і взагалі не зачіпали селян. Та легіони зламали цю умову, що призвело до великого бойовиська між селянами та поляками на Брацлавщині, де було багато побито й селян й польських легіонів...»⁸². Це стало предметом розгляду на засіданнях Центральної Ради. Проте, конфлікт швидко набрав обертів, і сил ЦР не вистачало для його стримування. Погроми, у першу чергу на Поділлі тривали до літа 1918 р.

Наприкінці листопада 1917 р. Віце-секретарство з польських справ у складі Генерального Секретарства з національних справ було перетворено на окреме Генеральне Секретарство з польських справ. Посаду Генерального Секретаря з польських справ логічно обійняв М. Міцкевич, а його заступника – В. Рудницький⁸³. Як і раніше, одним із найактивніших відділів був департамент освіти на чолі з С. Каліновським. Секретаріат приступив до підготовки закону про національно-персональну автономію.

У січні 1918 р. відбулася реорганізація українського уряду. Замість Генерального Секретаріату було створено Раду Міністрів. Відповідно утворено Міністерство польських справ. Його структура успадковувалася від попередника - Генерального Секретарства у польських справах. Щоправда, 13 січня виник Департамент національного самоврядування. До нього увійшов існуючий раніше у Загальній Канцелярії статистично-економічний відділ на чолі із З. Петкевичем. Новим був лише організаційний відділ під керівництвом К. Рожневіча. Керував роботою Департаменту директор загальної канцелярії Л. Тржецяк. Завданням новоутвореного підрозділу Міністерства було скликання Польських Установчих Зборів в Україні та організація Польської Національної Ради, що мали існувати відповідно до ухваленого Закону про національно-персональну автономію.

Від початку грудня 1917 р. Українська Народна Республіка перебувала у стані війни із Радянською Росією. Російський більшовицький уряд інспірував ряд заколотів проти Центральної Ради. Був створений маріонетковий уряд – Народний Секретаріат, що проголосив встановлення в УНР радянської влади. Цей більшовицький переворот в Україні підтримували російські війська.

Ставлення поляків до більшовиків у середовищі поляків було, на думку Г. Яблонського, неоднозначним. Більшовиків, начебто, підтримали ліві організації ППС-лівиці та ППС-фракції. Праві течії цих партій зайняли антибільшовицьку позицію. Це підтверджує заява В. Корсака від імені ППС-фракції: «ППС закликає Центральну Раду порозумітися і виявити своє відношення до Ради Народних Комісарів як до тимчасового центрального правительства»⁸⁴. Тобто, революційна фракція ППС сприймала більшовицький Раднарком законним, хоч і тимчасовим урядом усієї колишньої Російської імперії. Водночас маємо заяву найбільш пробільшовицької СДКПіЛ від 3 грудня

1917 р.: «Ми (тобто київська група СДКПіЛ) визнаємо Центральну Раду як уряд України, але не визнаємо політику, яку проводить рада»⁸⁵. Тобто, крайня ліва польська організація наприкінці 1917 р. визнавала авторитет Центральної Ради. Натомість більш помірковані партії діяли на користь більшовиків. Підстави такого позиціонування ще необхідно дослідити із залученням більш широкого кола джерел.

ПДЦ, хоч і тримав у своїх руках Міністерство польських справ і, начебто, виступав виразником польської громади в Україні, не мав великого впливу серед українських поляків. Найпопулярнішим залишався ПВК, який волів не мати нічого спільного із УЦР, але водночас займав антибільшовицьку позицію⁸⁶. В обороні Києва у січні 1918 р. відзначився польський збройний загін. Швидше за все це були загони польської міліції чи самооборони, такі популярні (і необхідні) в умовах великої анархії. Підтримку їм надавала польська молодь. Більшовицький заколот на «Арсеналі» підтримувався рядом польських робітників цього заводу⁸⁷. Проте, про національну свідомість останніх говорити не доводиться. В першу чергу вони були робітниками, більшовиками, і тільки потім поляками. Класова солідарність для них була важливішою, аніж національна єдність.

Міністерство польських справ не виїхало з Києва разом з усім урядом. У місті залишилися його керівники. З приходом більшовиків Міністерство припинило свою роботу, його приміщення було розграбоване. Значних репресій зазнала польська молодь, що брала участь у боротьбі проти більшовиків.

Більшовики у складі свого уряду – Народному секретаріаті УНР утворили Комісаріат у польських справах. Його очолив К. Томашевський. Проявом його роботи була накладена на поляків Харкова контрибуція та ліквідація харківських осередків Центрального громадянського комітету та Польського товариства допомоги жертвам війни⁸⁸. Фактично, руками польського комісаріату більшовики знищували своїх політичних опонентів.

Після укладення Берестейського мирного договору УНР з країнами Четвертного Союзу, Центральна Рада за допомогою німецького та австрійського військ повернула собі контроль над територією України. У Києві відновило свою діяльність Міністерство польських справ. Структура Міністерства виглядала таким чином:

- Міністр польських справ – М. Міцкевич;
- Віце-міністр – В. Рудницький
- Департамент загальної канцелярії – Л. Тржецяк у складі: відділ особистого складу (К. Домославський), господарчий відділ (бухгалтер – К. Єловіцький; касир – Б. Розводовський), загальний відділ (Я. Старчевський), правничий відділ (юрисконсульт – П. Хойновський), військовий відділ (в.о. керівника С. Грабянський).
- Департамент освіти – С. Каліновський у складі: відділ початкових шкіл (Г. Улашин), відділ середніх шкіл (М. Кульчицький), відділ позашкільної освіти (В. Матушевський), відділ техніки і прикладного мистецтва (О. Сосновський), відділ культури і мистецтв (Л. Грохольський).
- Департамент національного самоврядування – спочатку Л. Тржецяк, згодом – К. Рожневич у складі: організаційний відділ (керівник – К. Рожневич, заступник – З. Мількевич), статистично-економічний відділ (З. Петкевич)⁸⁹.

Робота Міністерства не була ефективною. Найважливіша причина – конкуренція із ПВК. ПВК проводив аналогічну роботу, але мав більшу підтримку серед польського населення українських земель. Фактично, ПВК

не визнавав владу Центральної Ради, а вів свою політику, ніби незалежної України не існувало. Цим він викликав захват у більшості заможних поляків, які бачили у такій позиції реальний захист свого майна, що підлягало конфіскації відповідно до земельного законодавства Центральної Ради. У січні 1918 р. у Києві відбувся з'їзд Польської Ради Міжпартійного Об'єднання, який визнав, що «в умовах тяжких Комітет без жодних відхилень витримав політичну лінію так, що становище поляків за звітний період є найбільш можливим в таких обставинах»⁹⁰. ПВК організував польське населення у доволі закриту групу слабко пов'язану із рештою українського суспільства. Лідер ПВК Й. Бартошевич вважав, що «єдиною темою для розмови [з українцями – В.С.] могла би бути справа надання дозволу Центральною Радою перебувати на українських землях нашим [польським – В.С.] військовим формаціям»⁹¹. Поляки, що визнавали ПВК «своїм» урядом жили поняттями польської державності. Україна, попри проживання на її території, була для них чужою. Один із польських діячів Й. Вельвейський у своєму листі писав до С. Грабського про політичну діяльність ендеків: «З українцями не розмовляємо, бо маємо сувору інструкцію не дати втягнути себе до жодної політичної акції»⁹². На їх думку, Україна мала би бути незалежною, бо це давало їм більше можливостей для економічного зростання та задоволення месіаністичних амбіцій, які доволі часто виглядали як примітивний шовінізм. Ті поляки, що співпрацювали з Центральною Радою через Міністерство польських справ, теж, інколи навіть всупереч самим українцям, виступали за повну незалежність України⁹³. Вони бачили себе національною меншиною в Україні, і прагнули працювати на її користь, не забуваючи про свою історичну батьківщину. Для перших їх ідентичність можна означити як «поляк». Для других – «поляк в Україні». Прихильники ПВК уявляли Україну як державу, у якій українцями керують поляки. Така позиція не дуже відрізнялася від поглядів росіян на українське питання. Відмінність була у тому, що росіяни не вважали за необхідність незалежну Україну, а лише у складі Росії.

Польські демократи, що визнавали і підтримували Міністерство польських справ прагнули органічно влитися до українського суспільства, бачили себе рівними українцям, з однаковими правами, але з особливими потребами.

Після більшовицького перевороту, а особливо з приходом в Україну німців значно зросла кількість поляків-біженців, що бажали повернутися до рідного краю. У Рівному зосередилося близько 40 тисяч біженців. Їм дозволяли виїхати до Польщі лише за умови підписання угоди про роботу у Німеччині протягом чотирьох місяців⁹⁴.

Доба Центральної Ради закінчилася 29 квітня 1918 р. Внаслідок перевороту на чолі держави став гетьман П. Скоропадський. У житті поляків сталися зміни, хоча у своїй більшості вони їх не відчували. Газета «Народня воля» писала про реакцію поляків на державний переворот: «в юрбі чути було з приводу події то сумні – між українцями, то радісні – між меншостями, особливо поляками – розмови»⁹⁵. На таку позицію, вочевидь, вплинула соціалістична за суттю спроба позбавити великих землевласників їх майна. Більшість поляків, належачи до цього прошарку населення, звісно, не вітала дій Центральної Ради. Нова влада не звертала увагу на національну приналежність. Громадянами Української держави були всі її мешканці. Поляки, будучи великими землевласниками, прихильно поставилися до Гетьмана, адже він скасував соціалістичний земельний закон Центральної Ради. А національні культурні потреби при наявності засобів можна було задовольнити навіть без активного сприяння з

боку держави. Тій невеликій кількості поляків, що належала до пролетаріату та інтелігенції, надавалася можливість прожити і без культивування національної окремішності. Міністерство польських справ УНР було ліквідоване. Її керівники, за невеликим винятком (Л. Тржецяк), відійшли від активної політичної діяльності, а частково виїхали до Польщі (С. Каліновський). ПВК продовжувало існувати, підтримуючи уряди Гетьмана П. Скоропадського.

Україна поставала там, де «кожен камінь був російським, був державною власністю Росії, промовляв лише по-російськи»⁹⁶. Проте, маючи Росію за ворога польської державності, поляки були готові підтримати українські прагнення до свободи.

Рецензент: Верстюк В.Ф. – д.і.н., проф., заступник директора Інституту Національної Пам'яті.

¹ Зарубіжні інтернаціоналісти в рядах борців за владу Рад на Україні (1917–1920 рр.) / Ред. кол.: П.М. Калениченко, І.М. Кулінич, І.М. Мельникова (відпов. ред.), С.М. Пархомчук, П.С. Сохань, Ф.П. Шевченко. – К.: Наукова думка, 1967. – 344 с.; Інтернаціоналісти. Трудящиеся зарубежных стран – участники борьбы за власть Советов на юге и востоке Республики / Ред. кол.: А.Я. Манусевич (отв. ред.), М.А. Бирман, А.Х. Клеванский, И.А. Хренов. – М.: Наука, 1971. – 288 с.; Мельниченко В.Ю. Діяльність іноземних комуністичних груп на Україні. 1918–1920 рр. – К.: Наукова думка, 1977. – 208 с.; Калениченко П.М. Участь польських трудящих у боротьбі за перемогу Жовтневої революції на Україні (березень 1917 – квітень 1918 рр.) // УІЖ. – 1965. – № 11.

² Калакура О.Я. Українська полонія в 1917–1939 роках: Дис... канд. іст. наук. – К., 1995. – 219 с.; Кривошій Г.Ф. Етносоціальна база української революції (березень 1917 – лютий 1918 рр.): Дис... канд. іст. наук. – Запоріжжя, 1997. – 218 л.; Папакін А.Г. Формування Польських військ в Україні у 1917–1918 рр.: Дис... канд. іст. наук. — К., 2007.

³ Kirczak J.M. Polacy na Ukrainie w latach 1921–1939. – Wrocław, 1994. – С. 24.

⁴ Центральний державний архів громадських організацій (далі – ЦДАГО). – Ф. 57. – Оп. 2. – Спр. 180. – Арк. 71.

⁵ Національні меншини України у ХХ ст.: політико-правовий аспект. – К.: ІПЕНД, 2000. – С. 71.; Калениченко П. Polacy w rewolucji październikowej i wojnie domowej na Ukrainie. 1917 – 1920. – W-wa: Książka i wiedza, 1969. – С. 19.

⁶ Jabłoński H. Polska autonomia narodowa na Ukrainie 1917 – 1918. – Warszawa, 1948. – С. 26.

⁷ Там само. – С. 17.

⁸ Там само. – С. 24–25.

⁹ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. В 2 тт. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1997. – С. 546.

¹⁰ 1917 год на Киевщине. Хроника событий. Сост. А. Иргизов, В. Манилов, Ф. Ястребов. Под ред. В. Манилова. – К.: Государственное издательство Украины, 1928. – С. 13, 22.

¹¹ Національні меншини України у ХХ ст.: політико-правовий аспект. – К.: ІПЕНД, 2000. – С. 72.

¹² Jabłoński H. Polska autonomia narodowa na Ukrainie 1917–1918. – Warszawa, 1948. – С. 26.

¹³ III zjazd Polski na Rusi w Kijowie w dniach 18–24 czerwca 1917 roku. – Winnica: Druk. Polska w Winnicy, 1917. – С. 130.

¹⁴ Київська мысль. – № 63. – 4 березня 1917 року. – С. 4.

¹⁵ III zjazd Polski na Rusi w Kijowie w dniach 18–24 czerwca 1917 roku. – Winnica: Druk. Polska w Winnicy, 1917. – С. 11.

¹⁶ Київська мысль. – № 64. – 5 березня 1917 року. – С. 4.

¹⁷ ЦДАГО. – Ф. 57. – Оп. 2. – Спр. 120. – Арк. 21.

¹⁸ Державний архів Київської області. – Ф. 1716. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 44.

¹⁹ III zjazd Polski na Rusi w Kijowie w dniach 18–24 czerwca 1917 roku. – Winnica: Druk. Polska w Winnicy, 1917. – С. 11.

²⁰ Київська мысль. – № 67. – 8 березня 1917 року. – С. 2.

²¹ III zjazd Polski na Rusi w Kijowie w dniach 18–24 czerwca 1917 roku. – Winnica: Druk. Polska w

- Winnicy, 1917. – С. 9.
- ²² Там само. – С. 10–11.
- ²³ *Jabłoński H.* Polska autonomia narodowa na Ukrainie 1917–1918. – Warszawa, 1948. – С. 27.
- ²⁴ III zjazd Polski na Rusi w Kijowie w dniach 18–24 czerwca 1917 roku. – Winnica: Druk. Polska w Winnicy, 1917. – С. 17.
- ²⁵ Там само. – С. 18 - 19.
- ²⁶ Там само. – С. 20.
- ²⁷ Там само. – С. 19.
- ²⁸ Там само. – С. 19.
- ²⁹ *Józewski H.* Zamiast pamiętnika // *Zeszyty historyczne.* – 1982. – Т. 347. – С. 18.
- ³⁰ Український національно-визвольний рух. Березень – листопад 1917 року: Док. і матеріали / Упоряд.: В.Верстюк (керівник) та ін. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2003. – С. 544.
- ³¹ Там само. – С. 545.
- ³² III zjazd Polski na Rusi w Kijowie w dniach 18–24 czerwca 1917 roku. – Winnica: Druk. Polska w Winnicy, 1917. – С. 12.
- ³³ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. В 2 тт. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1997. – С. 57.
- ³⁴ Кієвлянин. – № 89. – 6 апреля 1917 года. – С. 1.
- ³⁵ Там само. – № 107. – 30 апреля 1917 года. – С. 4.
- ³⁶ Там само. – № 141. – 13 июня 1917 года. – С. 1.
- ³⁷ III zjazd Polski na Rusi w Kijowie w dniach 18–24 czerwca 1917 roku. – Winnica: Druk. Polska w Winnicy, 1917. – С. 12.
- ³⁸ *Калакура О.Я.* Ставлення польської меншини до УНР // *Історія України: маловідомі імена, події, факти.* – Вип. 5. – К.: Рідний край, 1999. – С. 127.
- ³⁹ III zjazd Polski na Rusi w Kijowie w dniach 18–24 czerwca 1917 roku. – Winnica: Druk. Polska w Winnicy, 1917. – С. 13.
- ⁴⁰ Там само. – С. 14.
- ⁴¹ *Kurczak J.M.* Polacy na Ukrainie w latach 1921–1939. – Wrocław, 1994. – С. 83.
- ⁴² Прием в киевские городские училища в 1917–1918 учебных годах // *Киевские городские известия.* – 1917. – № 9. – С. 112.
- ⁴³ *Jabłoński H.* Polska autonomia narodowa na Ukrainie 1917–1918. – Warszawa, 1948. – С. 29.
- ⁴⁴ III zjazd Polski na Rusi w Kijowie w dniach 18–24 czerwca 1917 roku. – Winnica: Druk. Polska w Winnicy, 1917. – С. 14–15.
- ⁴⁵ Там само. – С. 15.
- ⁴⁶ Там само. – С. 21.
- ⁴⁷ *Lipinski W.* Nazwy „Ruś” i „Ukraina” i ich znaczenie historyczne // *Z dziejów Ukrainy. Księga pamiątkowa ku czci Włodzimierza Antonowicza, Paulina Świącickiego i Tadeusza Ryłskiego.* Wydana staraniem d-ra Józefa Jurkiewicza, Franciszki Wolskiej, Ludwika Siedleckiego i Wacława Lipińskiego. Pod redakcją Wacława Lipińskiego. – Kijów; Drukowano w Krakowie. Kraków: D.E. Friedlein, Warszawa: E. Wende ISP, MCMXII. – С. 53.
- ⁴⁸ III zjazd Polski na Rusi w Kijowie w dniach 18–24 czerwca 1917 roku. – Winnica: Druk. Polska w Winnicy, 1917. – С. 30–34.
- ⁴⁹ Там само. – С. 38.
- ⁵⁰ Там само. – С. 36.
- ⁵¹ Там само. – С. 96.
- ⁵² Там само. – С. 41.
- ⁵³ Там само. – С. 49.
- ⁵⁴ Там само. – С. 104–105.
- ⁵⁵ Там само. – С. 106.
- ⁵⁶ *Jabłoński H.* Polska autonomia narodowa na Ukrainie 1917 – 1918. – Warszawa, 1948. – С. 34.
- ⁵⁷ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. В 2 тт. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1997. – С. 7.
- ⁵⁸ III zjazd Polski na Rusi w Kijowie w dniach 18–24 czerwca 1917 roku. – Winnica: Druk. Polska w Winnicy, 1917. – С. 76.
- ⁵⁹ Там само. – С. 76.
- ⁶⁰ Там само. – С. 77.
- ⁶¹ 1917 год на Киевщине. Хроника событий. Сост. А. Иргизов, В. Манилов, Ф. Ястребов. Под ред. В. Манилова. – К.: Государственное издательство Украины, 1928. – С. 133.
- ⁶² *Jabłoński H.* Polska autonomia narodowa na Ukrainie 1917–1918. – Warszawa, 1948. – С. 38.

- ⁶³ Там само.
- ⁶⁴ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. В 2 тт. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1997. – С. 125.
- ⁶⁵ *Jabłoński H.* Polska autonomia narodowa na Ukrainie 1917 – 1918. – Warszawa, 1948. – С. 48–49.
- ⁶⁶ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. В 2 тт. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1997. – С. 207.
- ⁶⁷ *Kurczak J.M.* Polacy na Ukrainie w latach 1921–1939. – Wrocław, 1994. – С. 85.
- ⁶⁸ *Jabłoński H.* Polska autonomia narodowa na Ukrainie 1917–1918. – Warszawa, 1948. – С. 52.
- ⁶⁹ Там само. – С. 53.
- ⁷⁰ Там само. – С. 55–56.
- ⁷¹ Там само. – С. 56–58.
- ⁷² Там само. – С. 59.
- ⁷³ ЦДАГО. – Ф.57. – Оп. 2. – Спр. 54. – Арк. 37.
- ⁷⁴ *Jabłoński H.* Polska autonomia narodowa na Ukrainie 1917–1918. – Warszawa, 1948. – С. 82–83.
- ⁷⁵ Там само. – С. 66.
- ⁷⁶ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. В 2 тт. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1997. – С. 400.
- ⁷⁷ Там само. – С. 398.
- ⁷⁸ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. В 2 тт. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1997. – С. 398. В тексті протоколу зазначене прізвище Левинський, але Яблонський подає Івінський.
- ⁷⁹ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. В 2 тт. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1997. – С. 576.
- ⁸⁰ *Jabłoński H.* Polska autonomia narodowa na Ukrainie 1917–1918. – Warszawa, 1948. – С. 69.
- ⁸¹ 1917 год на Киевщине. Хроника событий. Сост. А. Иргизов, В. Манилов, Ф. Ястребов. Под ред. В. Манилова. – К.: Государственное издательство Украины, 1928. – С. 401.
- ⁸² Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. В 2 тт. – Т. 2. – К.: Наукова думка, 1997. – С. 296.
- ⁸³ *Jabłoński H.* Polska autonomia narodowa na Ukrainie 1917–1918. – Warszawa, 1948. – С. 76.
- ⁸⁴ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. В 2 тт. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1997. – С. 576.
- ⁸⁵ Зарубіжні інтернаціоналісти в рядах борців за владу Рад на Україні (1917–1920 рр.) / Ред. колегія: П.М. Калениченко, І.М. Кулінич, І.М. Мельникова (відп. ред.), С.М. Пархомчук, П.С. Сохань, Ф.П. Шевченко. – К.: Наукова думка, 1967. – С. 94.
- ⁸⁶ *Jabłoński H.* Polska autonomia narodowa na Ukrainie 1917–1918. – Warszawa, 1948. – С. 97–98.
- ⁸⁷ Там само. – С. 100.
- ⁸⁸ Зарубіжні інтернаціоналісти в рядах борців за владу Рад на Україні... – С. 92–93.
- ⁸⁹ *Jabłoński H.* Polska autonomia narodowa na Ukrainie 1917 – 1918. – Warszawa, 1948. – С. 114.
- ⁹⁰ *Dziennik kijowski.* – № 29. – 13 (26) лютого 1918 року. – С. 2.
- ⁹¹ ЦДАГО. – Ф. 57. – Оп. 2. – Спр. 54. – Арк. 5.
- ⁹² Там само. – Арк. 3.
- ⁹³ *Jabłoński H.* Polska autonomia narodowa na Ukrainie 1917–1918. – Warszawa, 1948. – С. 64.
- ⁹⁴ ЦДАГО. – Ф. 57. – Оп. 2. – Спр. 180. – Арк. 86.
- ⁹⁵ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. В 2 тт. – Т. 2. – К.: Наукова думка, 1997. – С. 325.
- ⁹⁶ *Józewski H.* Zamiast pamiętnika // *Zeszyty historyczne.* – 1982. – Т. 347. – С. 19.